Föreläsningar vid Stockholms högskola, HT 1893 : L 40:89 B /

Rydberg, Viktor,

HS L 40:89 B

National Library of Sweden

N° 12

№ 356. Min förra föreläsning afslutades med en skildring af Alfred Rethel, en af den tyska romantikens ypperste män. Alla åhörare ha säkerligen ingenting emot att återse för några ögonblick det rika bladet i Rethels "Dödsdansen," framställande den gamle förnärhetsvän, till hvilken Döden kommit som en vän, ~~för att verkställa själaringningen~~ ~~och honom själf~~ och förlossare. Den gamle hör i sina sista ögonblick sina kära klockors ~~ring~~ själaringning öfver honom själf, medan den ~~nedfallande~~ hjälpsamt rolen blida viken smeker hans fårade anlete, och glänsen öfver den ~~öppnade~~ upplagna bibeln bredvid honom, och öfver Kristusbilden på väggen. Teckningarna till Rethels "Dödsdansen" äro utmärkta enastående och Albrecht Dürer å hör till det bästa, och mest gedigna, som den tyska konsten frambragt.

Vid Rethels sida står på romantikens höjdpunkt i sammanhang dagrar och skuggor ~~glänsande, skuggor~~ en annan man, "den härligaste af alla," för att uttyda Luthers ord, den lättrörlige, och på samma gång djupkänslige, originelle, humoristiske och naive Moritz v. Schwind, ett naturens söndagsbarn, "vår mäster Schwind," säsom tyske författare kalla honom. Han föddes i Wien år 1804 och växte upp i ett lyckligt hem, där skalder städse inn gripe tonsperg och Nikolaus v. Strelenau (men bekante under författarenamnen Anastasius Grün i Lenau) och komponister som Franz Schubert ~~voro~~ brukades inn gäster. Poesien och musiken voro, har man sagt, v. Schwinds egentliga lärare i målarkonsten. Själf var han redan som gosse en ovanligt god violinspelare, och musiken ~~rörde~~ egnen också ha fört hans penna och pensel i dessa mytniska tonier, då den återspeglar sig också i hans kompositioner i val af motiver. Förhållandena hade bestämt honom till en beltman; men vid 18 års ålder bestämde han sig själf till målare i till att med eget arbete försörja sitt bröd, ~~som sådan~~. Det gjorde han ock, mest som illustratör, åt bokförläggare. Händelsen ville ha det, att Göthe att få se några vignetter ~~åt~~ han gjort till 1000 och 1 natt å blef så förtjust öfver dem, att han egnade dem en uppmärksamhet, hvari han yttrar: "de innehålla mycket, men utan tvungen i förvirring, de äro gäckliga och ändå klara, bevekta och fantastiska, men utan karrikatyr, underliga, men med smak, samt alltigenom originella, så att vi hvarken tala stoff eller behandling rätt derom make."

År 1827 begaf sig Schwind till München, där Peter v. Cornelius, den "gudomlige", såsom Schwind kallade honom, mottog honom med välvilja. Där fick han sälja en af Cornelius rekommenderad oljemålning för 275 gulden och erhöll

27/10. 93.

Först därefter bes[orvntade] beställningar på fresker i dekorativ[t] [måleri] ställningar. Det för[sta] lyckliga i offentliga byggnader. Det var också störst[a] [fram-] gången han då grep sig an med: scener ur den nordiska mytologien, ur den tyska hjältesagan, ur Tassos befriade Jerusalem o.s.v., men den dekorativa måleri var likväl, strängt taget, icke hans sak. Han var en alltför fantasirik och subjektiv natur, för att kunna sig tvingas med de band, som den historiska & konventionella kostymen pålägger en konstnär. Han var ej själf endast då han fick skära alldeles fritt. Framstående fresko-målare blef han icke. Med oljemåleriet kunde han ej heller riktigt försona sig, ehuru han målat många oljetaflor. Teckning, modellering i akvarell voro de områden, där han kunde röra sig som han ville. Men med akvarell förstod man den tiden icke detsamma som nu. Engelsmannen Turner, d. jag först skildrat, är det moderna akvarellmåleriets fader. Stämningsmåleri, tonmåleri var då i Tyskland då ännu okändt bland akvarellisterna. Akvarellen bestod den tiden endast af starkt markerade konturer, d. utfyllda med flammiga lokalfärger. Äfven i sina oljemålningar lade Schwind lokalfärg till lokal-färg utan förmedlande öfvergångar. Schwinds styrka och den kämpfriska hans skapelser än i dag utöfva lägga bevis af hans [ej] skapande, [ej] [naiva] [barnsligt] [fria] fantasi. En mer älskvärd sagoförtäljare har aldrig funnits. Han är romantiker alltigenom och just den romantiker, som i skogens ensamhet funnit den blå blomma, efter hvilken de andre [romantikerna] [skalderna i måltafvor] trefade. Det är sagodoft i hans verk och ändå egentligen icke någon mystik. Ingen med hm samtida konstnär kunde måla så älskliga kvinnogestalter af så flickaktig spirkhet i så stark grazie. Man tycker sig ha sett dem alla i verkligheten, man tycker sig i sin gossetid ha lekt med dem i skogen med dem, och [på samma] gång är det något hos dem, d. komma en att tänka på medeltidsskalden Walter v. d. Vogelweides kvinnobilder. [i detta afseende] Aldrig har någon konstnär [äfven] tillerkänt åt sin fantasi i [så] rik [och Schwind]. Bland ger han åt de scener han framställer ingen annan bakgrund än en blomsterornament. Han målar en [samma] kvinna, [den hel. Elisabet] dö[ende] en vinterdag i sin tarfliga cell, och i de [trädlösa] nakna grenar därofvanför målar han små änglar spelande på harpor. Han visar oss städer i medeltids-arkitektur, med torg, bestuggade af lindar, och med trånga gator i morgongryning eller i aftonskymning eller i magisk månbelysning.

27/10. 93.

Min förra förel. afslutades med en skildring af Alfred Rethel, en af den tyska romantikens yppersta män, hvilka åtskilliga ha mycket lägre ingått ting emot att äfvenså det sista bladet i Rethels "Dödsdansen," framställande den gamle Forskaren, som till hvilken Döden kommit med en bugs vän med löfte om ~~hvila och~~ evigt lif, medan rosen går ned och
glasen med vanmodet
bedar med sina strålar den o ifven in.

N:r 257. Kärleken till naturen är ett betydande drag i Schwinds konst. Han yttrade en dag till en vän följande karakteristiska ord därom: "Om man har sin lust i följd af ett vackert träd, så tecknar man också all denna sin lust och följd, när man tecknar det, så det tager sig då helt annorlunda ut än om en åsna skulle taga sig för att framställa det." Därmed har Schwind karakteriserat hvad man i vår dagar kallar den intima konsten till skillnad från den fotografierande naturalismen. Och Schwind tillade: "Ack, det behöfs en så fin, en så kyrk, en så god själ för att skåda naturens hela skönhet i alla under." Det är ett innerligt kärlek bedrifvet inträngande naturstudium, d. v. s. att Schwind i sitt sinne låter konstnären fria fantasiska landskap, d. v. s. i samklang med hans figurmotiver och förklara dem. För gossen, d. i skogensamheten blåser i sitt underbara horn, för djäfvulen, d. den helige Wolfgang tvingar att skaffa sten till en kapellbyggnad, för den groteske bevingade Rübezahl, som ensam genomströfvar den vilda bergshöjden, för eremiten, som lefver i dagar i verkan, utan att hörn anskuelsen skogenissen, uppfinner han en landskapsinramning och en bakgrund, som äro dem lika af figurerna och deras handlingar. — Här ett exempel: en eremit, d. v. s. en af Schwinds bästa målningar finns i greve Schacks galleri. Greve Schack var Schwinds varme beundrare och flitigaste uppmuntrare: hans galleri bevarar en mängd af Schwinds största i mest eteriska romantiska penseldikter.

Jämte sådana verade ej Schwind med humoristiska teckningar, af hv. åthilliga finnas i "Münchener Bilderbogens" och "Fliegende Blätters" äldre årgångar.

Bland hans mest beundrade verk, är en cykel af scener ur sagan om de 7 Korpvarne. När den cykel utställdes på konstexpositionen i München år 1858, framkallade den en ström af förtjusning. Cornelius skref därom till honom: "ni har af en enkel folksaga gjort ett underbart verk, att det skall för alltid blifva en skatt för det tyska folket." Hittintills har Cornelius varit ensam om detta. Det är i sanning märkligt efter tider, då naturalismen trängt sig fram och skenkonsten härskat, som allmänheten med ökad ifver, med bränande törst efter något annat än den torra prosan återvänder till sådana verk som Rethels förnämare och Schwinds sagor. Då resa sig de utrotade och ropa: hinein in des alte romantische Land! x) Schwinds bilder äro fria från all sentimentalt uppfattad medeltid; de äro alster af den äkta romantiken, som är af odödlig art, emedan den återgifver den af de djupaste grundströmningarna i människosjälen. Och den romantiken är

x) Tränga in i det gamla romantiska land!

27/10. 93.

13/3. 94.

fjärdingshall och ett organ mal. ~~Ett~~ En af dess största skapelser, mäter oss på
historie
tråkarn till vår folkstams i den germaniska mytologiens gigantiska världsepos,
den väldigaste byggnad af poetisk och moralisk världsåskådning, som
någonsin blifvit uppförd. Den mäter oss hos Virgilius, tillsammans och räknar i hellen hos Homeros.

En af våra nyaste konsthistoriker har anmärkt, att den målare antagligen
störst
skall af alla kommande århundraden erkännas som den störste, som en gång
lyckas förena Moritz v. Schwinds naiva sagoande med Arnold Böcklins
bevingade fägvsinnlighet. v. Schwinds estetik var för öfrigt lika enkel
som riktig. Enhvar skall vara sig själf och sjunga efter sitt näbb. Jag har
kommit till det resultat, säger han, att enhvar, d. v. s. har kallelse, förfar riktigt
endast då, när han målar hvad hans själ gripit i hvad d. v. s. gripit hans själ.
I detta att fånga och vanda fången består konsten. Deus in nobis (Guden i oss),
och då verkar han." Schwind hatade allt hvad efterhärmning heter. Man
kan icke tänka sig större skillnad än mellan Böcklin och den, d. v. s. ifrigt
efterspana hvad som är nyaste modet på konstmarknaden, för att skälla sig
det till efterrättelse.

— Moritz Schwindt var äfven en enkild man en original företeelse. Konung
Ludvig I, den store konstvännen, gjorde ofta besök i hans atelier, men köpte
ingenting af honom. "Mästar'n Schwind, ni är ett geni å en romantiker,"
plägade Konungen säga, när han besåg hans taflor. Så snart han gått, tände
Schwind sin pipa å satte sig förnöjsamt till skaffliet. När Schwind en
gång målade en sagofigur, motsvarande vår "Necken" och hade satt en
fiol i hans hand, ville Konungen, att han skulle utbyta fiolen mot en lyra.
Schwind förklarade, att det vill han visst icke göra, och då vände Konungen
sin ryggen. ~~Sjuttiga~~ En estetiker talade en gång med orden: "ni är
skaparen af ett nytt, ädelt typiskt slag af ideal romantisk konst." Schwind
svarade: "Käre herre, för mig finns blott två slags bilder: de köpta och
de oköpta. De köpta behaga mig bäst. — En dag kom en baron X. och
frågade, om Schwind ville ge honom ett par dagars undervisning i hans
mästerliga sätt att teckna. Schwind svarade: "Käre herr baron, däråt
kan
kan icke jag ge mycket å en dag. Jag kan på tre minuter undervisa
om huru jag tager i tu med saken. Se här, här ligger mitt ritpapper.
Var så god och skrif upp hvad jag säger er. Papperet köper jag hos
Bullinger, residensgatan n:o 6. De här mina blyertspennor. De äro af
A. W. Fabers tillverkning, och jag får dem hos Andreas Kaut, Kaufinger-

27/10. 93.

13/3. 94.

gatan n:r 10. Från samma fönster på jag ofta gammi; men jag begagnar det sällan. Så mycket oftare begagnar jag denne ~~blyertspenna~~ penknif, till att spetsa blyertspennorna. Knifven är från Tesch Diener-gatan 10 och förfärdiger rekommenderas. Och när jag nu har alla dessa saker samlade på bordet och dessutom några tankar i huvudet, då sätter jag mig ned i början vita. Nu, herr baron, vet ni allt hvad jag har att meddela er." En annan dag kommer en minister in i ateliern. Herr minister, säger Schwind, vill ni ha godheten försköna mig?! – Hvur?! – jo med en orden. jag skäms öfver att gå ni naken bland mina stjärnbehängda kolleger." Han fick det begärda riddarkorset, men bar det blott en enda gång, vid en nyårsuppvaktning hos konungen. Nyårsuppvaktningen förnöjde han ej heller, ty, sade han, jag hade ingen tid vacker dottring att se på och tama hofdamer att skratta åt mig. Då blef där så tråkigt." Schwind kunde fara ut i grofva ord om kolleger och ögonblickligt tillägga: "det är afund af mig, jag är en afundsjuk kanalje."

Moritz v. Schwind afled år 1871. De konstvärldar han återupptäckte är oförgängliga. Moderna växla i konstens värld. De förande månen kunna vända sig bort i sin bana till en tid och på den stora skaran af efterapare med sig; men ni vänder man åter till tantasi och sundlig fornhet och vänder blicken till det förtrollade landet, i hvars skogars hägn den efterlängtade blå blomman doftar, och älfvor skymta och gossens underbara horn klinga.

Slut på första sagan.

Sagan vänner till v. Schwind berätta, att han talade om alfer och älfvor och skogsandar och dvärgar som om väsen, hvilkas tillvaro han icke betvifvlade. Om en annan vägade uttala sig förnekande därom ett förhål, sades han bestämdt: "jag tror på den." Han såg rätt. Tyskland berömmes af gamla teutoniska sagor; dvärgarne hamrade metaller inne i dess berg, och dess gamle gudar höllo ännu vakt i norr mot de världsförstörande makterna, att i bästa samverkan med de kristna krafterna fromt och höga makter. Schwind gick icke tillbaka till det förflutna, när han målade dessa andliga väsen. De hade för hans verklighetens hela realitet.

N:r 787. Nu till en annan mycket bevandrad målare bland Fr. Lessing, en ättling af den än mer mycket bevandrade skiftställaren och skalden Gotthold Efraim Lessing. Karl Fr. Lessing var en mycket betydande landskapsmålare och en klok och älskvärd man, som hus i Karlsruhe var en samlingsp-

27/10. 93.

9/3. 94.

13/3. 94.

(14) 6

platserna för den förnäma världen och en tillflyktsort för unga talanger, som behöfde uppmuntran å beskydd. Lessing var ej, som Klopstock och Schmid, ett snille; men han var en talang begåfvad med jätteflit och med sinne för de världshistoriska tilldragelsernas lif och de olika politiska å kyrkliga riktningarnas betydelse för vårt mänskliga väl å ve. I detta afseende likmade han sin store frände, skalden Lessing, och sökte med penseln blixtra in i det framtidiga lågvet som denne gjort med pennan. Han började emellertid som en fredlig landskapsmålare. Han hade tillbragt sin gosstid i skogstrakterna kring Wartenberg och med sin bror, s. blef en framstående botaniker, gjort skriftväg där. Därvid väckades hans kärlek till naturen. G. F. Lessing hörde till den betydliga antal af mycktbara män, som sent utvecklade sig. Först i sitt 4de år började han tala, och s. skolpojke ansågs han obegåfvad. Men det var han icke, men hela hans intresse var fästadt vid teckning efter naturen, å han ritade förvånande bra. Vid 18 års ålder inträdde han till en akademisk utställning en tafla, föreställ. en förfallen kyrkogård med en kyrkoruin under kiga träd, s. för sitt vemodigt romantiska stämning väckte uppmärksamhet. Lessing var och förblef under 10 år af sitt lif en ärlig landskapsromantiker, s. bättre än någon annan då i Tyskland förstod att med full effekt höja den inneboende stämningen, och historia hvars arbeten, genomandade af känslans värma, bröto sig fördelaktigt mot klassicisternas kalla, receptenligt komponerade landskap. Historiemålare blef Lessing genom hvad s. kan synas vara en tillfällighet. Under en sjukdom kom han att läsa Menzels "Tyskarnes historia". Hvad där berättades om Hussiterna grep hs fantasi, och han tillfrisknad målade han den tafla vi här se: en hussitpredikan. Det var tillika ett bevis på personligt mod. I en öfvervägande katolsk stad, med en befolkning, s. var upphetsad af den då pågående striden mellan stat i kyrka och i en akademi, hvars direktör var trosiförig katolik, uppstod ett verk, s. förhärligade de af kyrkan förbannade, förföljde å brände hussitiske kättarne. Också väckte tavlan, s. inköpts af sedermera Kon. Fredrik Wilh. IV, å utställdes i flere städer, en storm af bifall å den ena sidan å af förbittring å andra. Målningen innebar också en revolution på historiemålarens område. Ditintills hade de düsseldorfske historiemålarne hållit sig till s. k. "Haupt- und Staatsaktionen", där huvudrollerna anvisades åt kejsare, konungar, furstar och prelater, och sällan uppträdde endast som statister. Lessing var den förste tysk, s. lät män och kvinnor af folket uppträda s. bärare af självständiga känslor och tankar. Därefter

27/10. 93.

9/3. 94.

följde en vad af målningen, som framställde striden mellan påfar och kyrkan och
staten, den fria personliga öfvertygelsen å den bindande traditionen: Hess
inför kyrkomötet, Hess på väg till bålet o.s.v., i hvilka alla Lessing förstod
att framställa historiska tilldragelser på ett till hänförande sätt.

Sina sista år tillbragte Lessing i Karlsruhe s. direktor för konstgalleriet
därstädes. Beundrad i sitt inre till sin död afled han där år 1880, för konst-
historisk synpunkt ligger hans betydelse i den förmedling han bildar mellan
romantiken, som gick, i realismen, s. kom.

Obs. nummret!

N:r 285. Innan jag i nästa förel. återkommer till det franska måleriet
har jag att säga några ord om en annan mycket betydande tysk konstnär, s. i sina
verker blef till ett slags förmedlingslänk mellan det franska måleriet och det
tyska: Anselm Feuerbach. Det är Feuerbach, s. under inflytelse af den
franska ateliérer, s. han i unga åren besökte, gifvit uppslaget till den
koloristiska revolution, s. sedan dess pågått å på går i Tyskland. Till riktningen
var han klassiskt: genom tvungd af beundran för den forngrekiska formide-
alismen, svärmande för linjernas och formernas renhet. Och han anses nu
som den sista länken i den klassicistiska kedjan, och som den första länken
i den koloristiska. Detta angifves äfven, hvari Feuerbach storhet består:
i ett ädelt formsinne förenadt med ett fint sinne för färggifningen.

Anselm Feuerbach föddes år 1829 i Speyer. Fadern, s. var professor vid där-
varande lyceum, var en genialisk filolog i arkeolog och bekant i den lärda
världen genom en bok om den vatikanske Apollo. Faderns hänförelse för
den grekiska konsten ärfdes af sonen. Själf har F. skrifvit om sig:
"jag inandades klassicismen med modersmjölken, en klassicism riktad på
det mänskligt sanna och stora, så därtill kommer, att hela mitt lif gestaltar
sig till en hopplös strid emot min samtid." Jag får i nästa föreläsning
meddela något om denna strid, som slutade med hans död år 1880. Striden
utkämpades af Feuerbach, men efter hans bortgång. Riktningen, för hvilken
strid, har visserligen icke blifvit fältet öfvervunnen; men Feuerbachs konstnärs-
storhet har blifvit allmänt erkänd och förenämd nästan för dyrkan, till-
och med af motståndarne till hans riktning.

År 1851 begaf sig F. till Paris, den förste tyske målare, som de
parisiska målarpalettorna glans hade lockat dit. Och det hade de
landsmän bland konstnärerna svårt att förlåta honom. I början studerade
han de franske målarne, utan att inträda i någon atelier. Den första frukten af denne

27/10. 93.

9/3. 94.

studier var "Hafiz vid brunnen", ~~d. vi i afton se här~~. Hafiz, som levde i början af 1300-talet, är en af Persiens och, man kan säga, hela Orientens mest omtyckte skalder. Som greken Anakreon besjöng han med lekande behag i sina lyriska dikter kär-leken i vinet; men under de finna ~~och~~ vanligtvis glada strofernas ogon av mystik lägga förborgad, som ofta kan kritiken många af orientens lärde tillskrivit sin skarpsinnighet. Denne besjungare af lifsglädjen levde själf som dervisch i största fattigdom och tillbakade sultanen af Bagdad enbud att komma till hans hof. Af många muhamedaner betraktas han som helgon, å man valfärdar till hans graf. Det är denne märkvärdige dervisch vi se här vid brunnen, som samtalande med unga kvinnor. Brunnarne äro i de orientaliska länderna kärnoklubbar, och har varit det i alla tider, ända sedan Eleasar fann Isaks tillkommande maka vid brunnen och Jakob där fann Rakel. Taflans pikanta, liftiga, harmoniska färggifning visar, att F. hade lärt mycket af parisarne, men i Tyskland utom kom icke alla, lyckas just fördenskull. Han inträdde därefter i Coutures atelier, som då var den mest eftersökte läraren i Paris. Om Couture skref F. i sina anteckningar: "jag kan icke nog tacka mästaren, d. förde mig från det tyska spetspenseldrag till bred pastös behandling å på akademiskt schablonmåleri till stor åtskillnad och uppsatt mening." Den "Hafiz vid brunnen" målad till Konstmecenats, d. vi här se, är en omarbetning af den första taflan från år 1866 i Finska i grefve Schacks samling.

N:o 286. Den tafla vi här se, "Platos gästabud", utställdes af Feuerbach på Konstexpositionen i München 1869. Den för oss tillbaka till ett gästabud på Perikles' tid i Athen, i hvilket jag visserligen icke, att döma af det förtrofna Platos själfva värden själf, Agaton, i Xenofons bekanta skrift, i hvilken Sokrates, Aristofanes, Fädros i motsats till hvilken den nitton årige Alkibiades mellan två andra uppe på trappan. Taflan bevisar, att Feuerbach hade tagit ett stort steg till sitt mål att försmälta hellenernas plastiska formsprak med den nyare, moderna pariserska färggifningen. I förbigående nämna jag anmärka, att stora mål finnas för antagandet, att redan hellenerna själfve hade försmält sin formideal idne med en färggifning, erinrande om Tizians och andra renässans-tidens färg, mästare i färgbehandlingen. Åfven denna målning nedgjordes af den tidens herrar kritici och målare. En replik af taflan, d. F. själf senare målade, utställdes i Wien och väckte en storm af hån och löje. "Jag vågade mig icke till bords", berättar F., "utan att finna hånkarrikaturer bredvid mitt kuvert, och jag gick icke till hvila, utan att höra taktågorna skrälla om mina nederlag."

27/10. 93.

9/3. 94.

9

№ 384. Här till slut en framställning af den fängslade Prometens, exegisen af medlidsamma naturgenier. Ej heller den sista framgång. Till Ett detsamma gäller om ett af hans sista storartade verk: "Titanerna nedstörtas." Bruten till hjärtat af dessa oupphörliga motgångar i sitt fädernehand flydde Feuerbach till Venedig. Där fick det honom in att måla hvad man kallade en glad tafla: "ett musicerande sällskap," men medan han höll på med denne, drunknade det musikställskap, som tjenade hm till modell, under en nattlig lustfärd å Lido. Målningen var ehe färdig vid hans död. Den finns nu i nationalgalleriet i Berlin. Feuerbach dog på ett hotell i Venedig ensam, utan närvaro af någon vän eller frände. Kort efter hans död kom greve Schack till Venedig, besökte Feuerbachs atelier och fann där en ofullbordad tafla: "Sjungande flickor i ~~kor~~ ett kyrkokor," en förtjusande tafla. Denne ädle mecenat skref ock så en af hans och smärta rörad dödsruna öfver den älskvärde, i hvilke ~~och högt öfver sina motmödare~~ och venskjärtade konstnären min hans fädernehand ej blott förskönat, utan och begåbbat och förädlingat. "Nu," så slutar Schack, "börjar man karta efter honom i grafven de krumar man vägrade honom, medan han lefde."

(Lessing 121, 2, 123, 134)
(Feuerbach 147)

Carl Fr. Lessing.
Anselm Feuerbach.

27/10. 93.